

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА – МНОГОАСПЕКТНА ИКОНОМИЧЕСКА КАТЕГОРИЯ

Мария Ночева, Иван Петков

[mslavovanocheva@abv.bg](mailto:m Slavovanocheva@abv.bg), ivanvaskov@gmail.com

***Висшето транспортно училище „Тодор Каблешков”
България, София, 1574, ул. „Гео Милев” 158
БЪЛГАРИЯ***

Ключови думи: конкурентоспособност, иновации, конкуренция, пазар, производителност на труда, БВП.

Резюме: В научната разработка се разглежда конкурентоспособността като икономическа категория с многоаспектен характер. Специално внимание се отделя на анализа на равнищата на конкурентоспособност представени като макроконкурентоспособност, микроконкурентоспособност и мезоконкурентоспособност със съответни специфики. Посочва се, че като комплексна икономическа категория конкурентоспособността зависи от множество фактори – икономически растеж, макроикономическа стабилност, иновации, ефективно управление и др. Обект на анализа за конкурентоспособността в дългосрочен план е ключовия фактор – производителността на труда, равнището и темповете на нарастване на БВП и др.

„В модерната глобална икономика благосъстоянието е избор на нацията. Конкурентоспособността вече е присъща не само на онези нации, които разполагат с благоприятно наследство. Страните избират просперитет, ако организират политиката, законите и институциите си въз основа на производителността.”

Майкъл Е. Портър [1]

Конкурентоспособността е част от йерархичната структура на конкурентните отношения, които включват: конкуренцията, конкурентоспособността, конкурентните предимства, конкурентните слабости и конкурентните стратегии. В научната литература няма единно становище за категорията конкурентоспособност. И до настоящия момент изследователите водят остри дискусии по повод същността на категорията.

Конкурентоспособността е средство за постигане на устойчиво развитие на икономиката. Тя има следните свойства: относителен, а не абсолютен характер, нейната многоаспектност се проявява под влияние на широк комплекс характеристики на субекта на конкуренцията; тя е многоравнищно понятие и конкурентните отношения се диференцират на микро-, мезо- и макроравнище и съответстващите им понятия за конкурентоспособността на стоките (услугите), фирмите, отраслите (регионите), страните и др.

Заедно с това конкурентоспособността е синтетична категория и отразява според нас резултатите от цялостната икономическа политика на държавата. Тя е

относителна величина (спрямо конкурента) и освен това е динамична величина и многоаспектно понятие, определена съвкупност от конкурентни предимства и слабости, изразени в способността да издържат на конкуренцията в системата на пазарните отношения в разглеждания период от време. [2]

Същността и съдържанието на конкурентоспособността се оценява на следните равнища: [2]

- **Глобално**, на което се сравнява и оценява конкурентоспособността на отделните държави;
- **Макроикономическо** – конкурентоспособността се свързва с производителността, инвестициите, издръжката на капитала, иновационната активност, макроикономическата стабилност;
- **Микроикономическо** – конкурентоспособността е функция от условията на бизнес средата и дейността на фирмите;
- **Институционално** – определя се от възможността на публичните институции активно да въздействат върху конкурентоспособността чрез стимулиране на иновациите, научните изследвания и защита на вътрешния пазар.

Равнищата, на които се изследва и формира конкурентоспособността, са представени на фиг.1 като макроконкурентоспособност, мезоконкурентоспособност и микроконкурентоспособност.

Субектно равнище	Макроконкурентоспособност	Страна Регион
	Мезоконкурентоспособност	Отрасъл (подотрасъл, производство), междуетраслеви комплекси.
	Микроконкурентоспособност	Предприятия, индивидуални предприемачи.
Обектно равнище		Продукция, технология, информация, инфраструктура и т.н.

Фиг.1. Многомерност на категорията „конкурентоспособност”

Това подреждане на равнищата на конкурентоспособността, нейната същност и съдържание може да се разглежда като: [2]

- Конкурентоспособност на продуктите;
- Конкурентоспособност на предприятието (фирмата);
- Национална конкурентоспособност.

Всяко от тези нива има особености, специфика, специфичен инструментариум за измерване и оценка.

Конкурентоспособността на продуктите и услугите е базисното ниво и е с решаващ фактор и предпоставка за конкурентоспособност на ниво фирма и на ниво държава.

Конкурентоспособността на продукта изразява умението да се произвеждат качествени стоки и услуги, които могат да се реализират на вътрешния и международния пазар и водят до повишаване стандарта на живот.

Конкурентоспособността на продуктите може да бъде определена само при сравняване с продуктите на конкурентите и се свързва с конкурентния пазар и време за продажба.

Конкурентоспособността на продукта – е неговата способност да удовлетворява определени изисквания на потребителя в определен период от време по показателите – качество, техническо равнище и разходи за придобиване и ползване.

Второ ниво в разглеждания аспект е **конкурентоспособността на фирмата**. Тя е израз на завоюваните пазарни позиции на свободните пазари, свързана е с разработването и поддържането на конкурентни предимства, с които фирмата превъзхожда конкурентите. Отразява нейната способност в условията на конкуренция да достига своите главни цели – висока производителност, нарастване на доходите, висок икономически растеж и печалба. Тя е относително величина, има степени в развитието си и може да се измерва спрямо конкурентите. Тя се обуславя от различните типове пазари – стокови пазари, пазари на капитали, финансови пазари, пазари на труда, от конкретните особености на конкурентоспособността и критериите за оценка.

Третото ниво е националната конкурентоспособност на международния пазар.

Тя е оценка за икономическия потенциал на страната в постигането на висока производителност на труда чрез иновативен подход към човешките ресурси, капитала и физическите активи. Тя зависи от: търговското представяне на страната, т.е. от способността на фирмите да изнасят стоки и да ги реализират на международните пазари по цени и качество, които осигуряват високи доходи, от способността да се привличат чуждестранни инвестиции в отрасли, създаващи висока добавена стойност от способността на фирмите и правителството да адаптират своята политика и стратегия в съответствие с променящите се пазарни, икономически, социални и политически реалности.

Тя е широкообхватно понятие, в което се впитват множество аспекти – икономически растеж, производителност, доходи, технологично развитие, търговия, инвестиции, човешки капитал, т.е. всички фактори, от които зависи просперитета на нацията.

Ключов фактор на конкурентоспособността в дългосрочен план е производителността на труда.

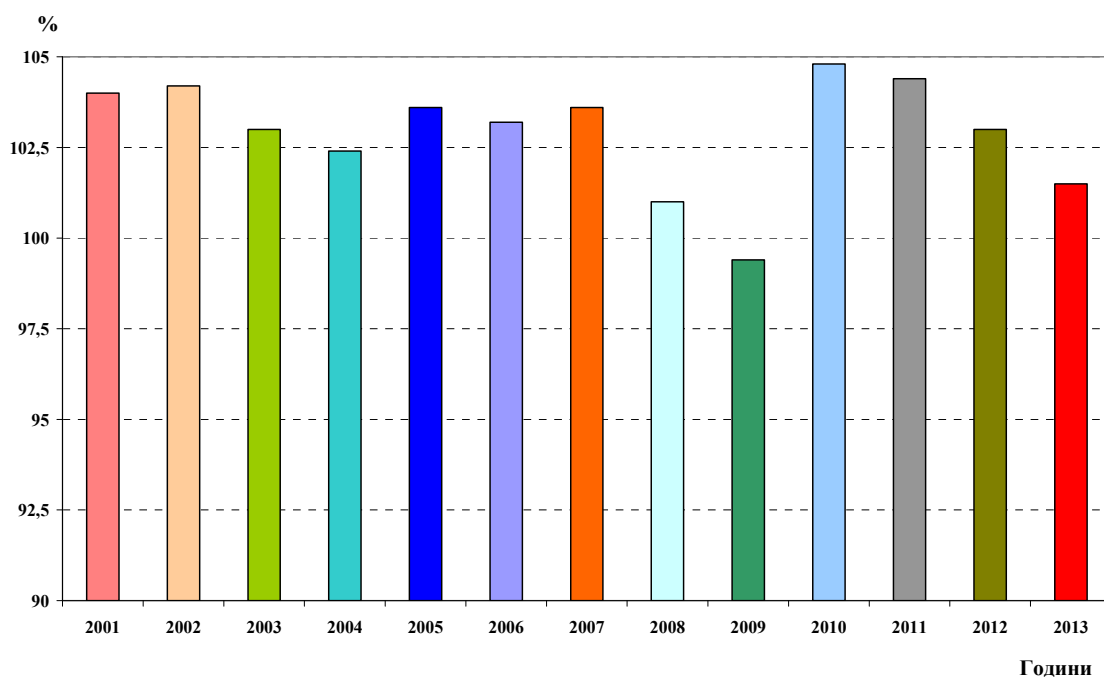
Според М. Портър: „Единствената смислена концепция за конкурентоспособността е националната производителност. Повишаването на жизнения стандарт зависи от способността на националните фирми да постигнат високо ниво на производителност и да я увеличават с течение на времето. Устойчивият ръст на производителността изисква икономиката непрекъснато да се модернизира”.[1]

Повишаването на конкурентоспособността на икономиката е важен фактор за възходящо развитие на икономиката. За България този въпрос е изключително важен, тъй като е свързан с реалните доходи и жизнения стандарт, с основния проблем за постигане на растеж чрез създаване на условия за висока производителност на факторите на производството. (вж. табл.1 и диаграма 1)

Табл.1. Темп на растеж на производителността на труда на отработен човекочас

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
104.1	104.2	103.0	102.4	103.6	103.2	103.6	101.0	99.4	104.8	104.4	103.0*	101.5*

* Предварителни данни

Диаграма 1

Източник: Национален статистически институт (НСИ) 2013 [3]

Забележка: Индексите са изчислени въз основа на стойностите по съпоставими цени на 2010 година.

Видно е, че темпът на растеж на производителността на труда на отработен час съгласно посочените данни е нисък. Спад е регистриран през 2009 г, когато има отрицателна стойност, а най-висок ръст през 2010 г. (4,8%). Този показател представя един общ израз на производителността на труда на националната икономика.

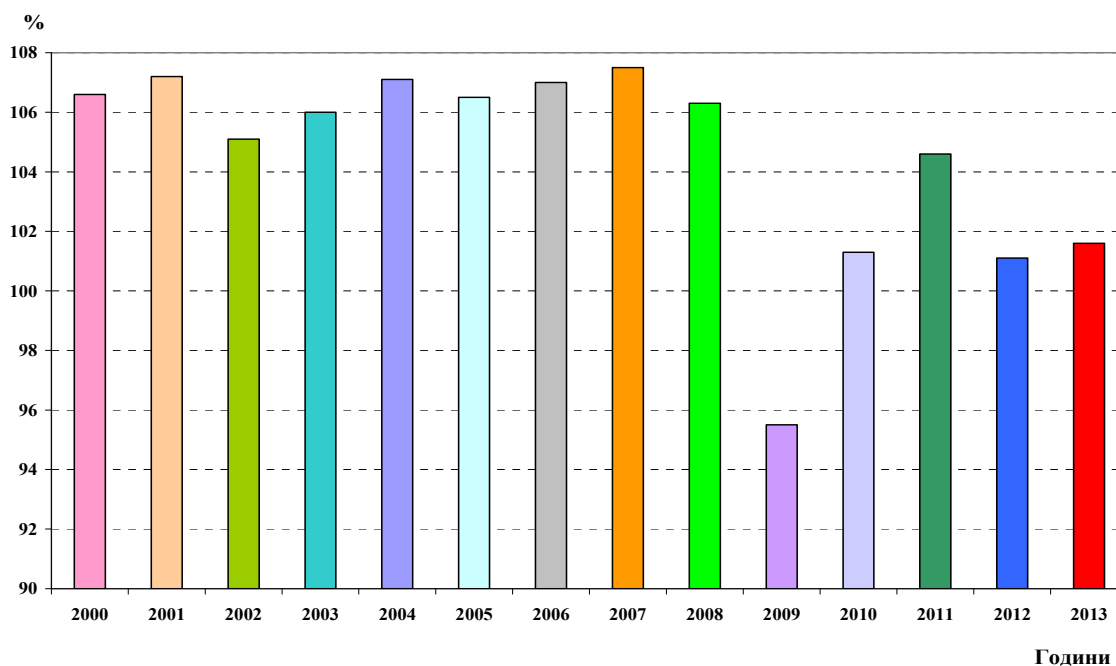
Освен това икономическото развитие, което е важна предпоставка за конкурентоспособност у нас, се оценява с **равнището и темповете на развитие на БВП**. За сравнение с други страни се използва **БВП на човек от населението по равнище на покупателна способност (РПС)** в долари и по-рядко в евро.

Според данни на Евростат индексът на физическия обем на БВП на човек от населението за 2013 г. в стандарта по покупателна способност у нас е 45, най-ниския в ЕС – 28. За сравнение в Австрия е 128, Швеция – 163, Белгия – 119, Испания – 9, Германия – 122, Гърция – 73, Италия – 99, Чехия – 82, Словения – 75, Естония – 73, Унгария – 66, Полша – 67, Литва – 73, Латвия – 64, Румъния – 55, Хърватия – 61 и др. [4]

Темпът на растеж на реалния БВП за периода 2000-2013 г. на човек от населението се характеризира със стабилност, като най-висок ръст има през 2001 г. (7,2%), а спад е регистриран през 2009 (0,5%). Данните показват все още ниска конкурентоспособност на българската икономика (вж.табл.2 и диаграма 2).

Табл.2. Темп на растеж на БВП на човек от населението

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
106.6	107.2	105.1	106.0	107.1	106.5	107.0	107.5	106.3	95.5	101.3	104.6	101.1	101.6

Диаграма 2.

Източник: Национален статистически институт (НСИ) 2013 [3]

Брутният вътрешен продукт е един от най-често използваните показатели за измерване на националната конкурентоспособност. Използва се като самостоятелен индикатор на богатството на една страна и като база за изчисляване на множество показатели, по които се съди за нейния икономически напредък.

Анализът и оценката на конкурентоспособността изисква вземането в предвид на множество фактори, на множество количествени и качествени характеристики. Следователно националната конкурентоспособност е комплексен резултат от взаимодействие на цялата съвкупност от макроикономически и микроикономически фактори, а също така – на регионално ниво и др. [5]

В методологията на Световния икономически форум се формират два индекса за оценка на конкурентоспособността: индекс за конкурентоспособност на националната икономика (потенциална, перспективна конкурентоспособност) и индекс на конкурентоспособността на компаниите (конкурентоспособност на бизнеса, текуща конкурентоспособност). [6]

Индексът за конкурентоспособност се определя на основата на комбиниране на количествени и качествени показатели чрез три субиндекса като:

- Макроикономическа стабилност;
- Качество на публичните институции;
- Технологично развитие.

В последните години се използва Глобалният индекс за конкурентоспособност на Световния икономически форум като представителен инструмент, който оценява претеглени средноаритметични стойности от различни компоненти. Те са институции, инфраструктура, макроикономическа стабилност, здравеопазване, качество на образователната система и др. [6]

В Глобалния индекс на конкурентоспособността като подобрители на ефективността са включени: висше образование и обучение; ефективност на стоковия пазар и на пазара на труда; развитие на финансовия пазар; технологична подготвеност, развитие на бизнеса, иновации и др.

За определяне на конкурентоспособността са включени индекси, чрез които се извършва ранжиране на страните: индекс на развитие на конкурентоспособността, индекс на конкурентоспособността на бизнеса и индекс на глобалната конкурентоспособност.

Индексът на глобалната конкурентоспособност се определя на базата на 12 стълба (по-важните от тях са инвестиции, инфраструктура, макроикономическа среда, висше образование, здравеопазване и основно образование, ефективност на пазара, технологична подготвеност, иновации, бизнес развитие и др.). Прецизирани са и отделните субиндекси, като са обвързани със стadiите на конкурентно развитие. Заедно с това непрекъснато се търсят подходи за усъвършенстване методологията за измерване на националната конкурентоспособност.

В доклада за глобалната конкурентоспособност на Световния икономически форум се посочва, че България достига до 54-та позиция сред 144 страни със стойност на индекса 4,37. При този резултат България изпреварва няколко държави от ЕС – Румъния /59-та позиция/, Унгария /60/, Словения /70/, Словакия /75/, Хърватска /77/, Гърция /81/. [6]

Трета поредна година България подобрява позициите си по отношение на националната конкурентоспособност. През 2011 г. тя е била на 74-то място в общата класация, през 2012 г. – заема 62-ро място, а през 2014 година е 57-ма.

В обобщение, конкурентоспособността е ключов стратегически проблем за успешното развитие на България. Страната ни изостава по качество на управление и по-конкретно по качество на управление на фирмите. Загубите от лошо управление и фалити на предприятия са огромни. Състоянието на бизнес средата у нас не е добро, няма трайно стабилизиране и на тази основа повишаване на конкурентоспособността на българската икономика.

Чрез Оперативната програма “Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” следва да се постигне увеличаване на производството за повече и по-качествена продукция, иновации, ръст на продукцията, повече работни места, повече външни пазари и др. Заедно с това държавата ни трябва да окаже спешно съдействие за решаване на тези проблеми и да провежда макроикономическа политика съобразена с политиката на ЕС. За целта е наложително по-тясна връзка между макроикономическата и микроикономическата политика.

Безспорно е, че пред икономиката на България стоят сериозни предизвикателства по отношение на необходимостта от по-висока конкурентоспособност, производителност, конкуренция на знаещи и можещи, икономически растеж, иновации и иновационно развитие, икономика основана на знанието и за ролята на човешкия фактор в овладяване на тези предизвикателства.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Портър М.Е. Конкурентни предимства на нациите. Изд. „Класика и стил” ООД, С., 2004.
- [2] Славова-Ночева, М. Конкуренция, конкурентоспособност, транспортен пазар. ВТУ „Т.Каблешков”, С., 2012.
- [3] НСИ – www.nsi.bg/index.php
- [4] Евростат.
- [5] Захариева Г. Измерване на националната конкурентоспособност. “Стопански свят”, СА “Д. А. Ценов” Свищов, 2007.
- [6] The Global Compettiveness Report. 2014-2015. World Economic Forum.

COMPETITIVENESS – A MULTIFACETED ECONOMIC CATEGORY

Maria Sl. Nocheva, Ivan Petkov

m Slavovanocheva@abv.bg, ivanvaskov@gmail.com

*Todor Kableshkov University of Transport,
158 Geo Milev Street, Sofia 1574
BULGARIA*

Key words: *competitiveness, innovations, competition, market, labour productivity, GDP.*

Abstract: *The study treats competitiveness as a multifaceted by its essence economic category. Special attention is devoted to the analysis of competitiveness levels referred to as macro- competitiveness, micro-competitiveness and meso-competitiveness, each one displaying its characteristic features. It is stated that competitiveness, being a complex economic category, depends on numerous factors – economic growth, macroeconomic stability, innovations, efficient management, etc. A long-term subject of analysis in the field of competitiveness is the key factor of labour productivity, along with the level and rates of GDP growth, etc.*